

LADISLAV SOLDÁN
BRNOOLEG SUS (9.9.1924–22.11.1982)
(Opožděný nekrolog)

Na konci šedesátých let byl doc PhDr. Oleg Sus, CSc. na vrcholu svých tvůrčích sil a do dalšího období vstupoval jako jedna z vůdčích osobností české estetiky, literární teorie a historie i uměnořdy. Rozvoj české vědy a stejně tak svobodné rozvíjení tvůrčích osobností, byl jen v rámci marxistické totality, ovšem zastavily a poté retardovaly známe události: okupace Československa 21. srpna 1968 a dubnové plénum ÚV KSČ. Toto plénum postavilo do čela strany a státu skupinu tzv. normalizátorů a konzolidátorů. Svoje postavení si pak vědě – stejně jako tomu bylo v jiných oborech lidské činnosti – udrželi v první řadě ti, kteří se buď ochotně anebo s většími či menšími rozpaky podřídili jejich vůli. Následovaly represe vůči všem přívržencům pražského jara 1968 a „obrodného procesu“ v komunistické straně i společnosti. V roce 1970 došlo i k zastavení brněnského měsíčníku „Host do domu“, jehož byl Sus od poloviny padesátých let kmenovým přispěvatelem a hlavně spoluvůrcem „Hosta“ jakožto časopisu nikoli jen regionálního a literárního, nýbrž významné kulturní a kritické tribuny celostátního významu; nadto spoluvůřel podobu časopisu jako jeho externí redaktor. Na prahu sedmdesátých let působil Oleg Sus jako pracovník katedry české a slovenské literatury brněnské filozofické fakulty tehdejší Univerzity J. Ľ. Purkyne (od roku 1960 jako odborový asistent, od roku 1964 docent); předtím vedl agendu estetického semináře, který převzal po odchodu svého fakultního učitele profesora Mirko Nováka na filozofickou fakultu pražské Karlovy univerzity (1953). Sus byl, domnívám se, dokonce jediným pracovníkem brněnské filozofické fakulty, který jako politicky nespolehlivý odešel hned v roce 1970 ze svého pracoviště; aniž by se jenom pokusel „udržet se“ třeba na postu dokumentátora, jak to praktikovali jiní. Jeho rozhodnutí bylo kategorické, nesmlouvavé; i v tomto směru nezpronevřil se Oleg Sus svým zásadám, jak je předtím uplatňoval v kritické a pedagogické praxi i ve vědecké činnosti. Až do smrti pak nenašel zaměstnání a byl existenčně závislý na své ženě PhDr. Miladě Susové. Také ona ovšem nemohla nadále působit na střední osvětové a knihovnické škole v Brně a jako středoškolská učitelka dojížděla mimo toto město; po odchodu do důchodu pracovala aspoň jako skladnice.

Oleg Sus rozhodně patří mezi velké mrtvé normalizátorského a konzolidátorského dvacetiletí (1969–1989). Nikoli, jeho smrt nelze srovnávat se smrtí filozofa Jana Patočky jakožto jednoho ze zakladatelů a prvních mluvčích Charty 77. Sus totiž stál, trochu snad i svěhlavě, věren své individualistické povaze, mimo hlavní proud odporu proti normalizaci a konzolidaci; snad lze říci mimo skupinové formy protestu. Jeho činnost po celé to dvacetiletí je dokladem jiného typu občanské statečnosti. Neboť Sus počátku sedmdesátých let nezlomně pokračoval ve vědecké práci jako „soukromý badatel“, muž bez zaměstnání a jakékoliv možnosti publikovat doma pod svým jménem – v tomto směru byl tabu ještě dlouho po své smrti; vlastně až do listopada 1989, vždyť v Československu byli zakázáno otisknout i jeho nekrolog a zmínky o Susovi nesměly být ani v odborné literatuře. Ani v nejtěžších normalizačních letech neztratil Sus kontakt se světem vědy. V první řadě udržoval prostřednictvím korespondence rozsáhlé styky s četnými osobnostmi a institucemi v zahraničí; sobní svědectví o tom by mohli podat hlavně mnozí badatelé a vysokoškolští pedagogové polští. V polských periodikách také v sedmdesátých letech začal publikovat, obdobně i v časopisech jugoslávských, například v měsíčníku „Izraz“ vycházejícím v Sarajevu. Následovaly příspěvky otiskované buď v periodikách anebo ve sborících v Rakousku, Francii, Itálii, Spolkové republice Německo, Velké Británii, Holandsku, USA.

U příležitosti nedožitých šedesátin Olega Suse uspořádali jeho přátelé, kolegové a žáci strojopisný sborík *In memoriam* (Oleg Sus 1924–1982). Brno 1984, redigoval Ladislav Soldán. Je v něm z pera Miroslava Procházky zaznamenána první výběrová bibliografie Susových prací věnovaných sémiotické problematice; jde o soupis prací od roku 1958, kdy se Sus této problematice začal věnovat – ještě v době, kdy se sémiotika, stejně jako třeba sociologie, považovala v Československu málem za buržoazní pavědu. Tuto bibliografii, dokládající že sémiotickým studiím věnoval se Sus hlavně v sedmdesátých letech v zahraničních periodikách, pak doplnil Igor Zhoř, pořadatel dalšího strojopisného sborníku, vyšlého v Československu k uctění Susovy památky a duchovního odkazu (*Strukturalismus a sémantika v díle Olega Suse*; in: *Památce Olega Suse*, Praha – Brno 1988). O obou sbornících zmiňují se poto, že jsou to první pokusy připomenout aspoň v samizdatové podobě osobnost Suse estetika, teoretika a kritika, ale také novináře. Bibliografické soupisy pak dokládají význam Susovy publikační činnosti v zahraničí za období 1970–1982, v přímé návaznosti na jeho publikační aktivitu předchozí. Všechny, kdož se budou po prvních průpnicích Susovým dílem zabývat podrobněji, přitom čeká i rozsáhlá práce materiálová. Nebot na důkladné bibliografické zpracování čeka nejen Susova publikační činnost po roce 1970, nýbrž také za léta přechodzí – od té doby, co začal publikovat; v pozůstalosti existuje jenom strojopis bibliografie, sestavený Susem k docentské habilitaci.

Připomenul jsem již, že Sus převzal na brněnské filozofické fakultě esteciký seminář po Mirko Novákovi (1901–1980); předtím byl jeho žákem za svého studia na fakultě v letech 1945–1950 (obory filozofie, literární věda a estetika);

titul PhDr. získal hned po ukončení fakulty (disertační práce *Film v kapitalistické společnosti a některé otázky filmové teorie*); řádným vědeckým aspirantem filozofické fakulty se stal v roce 1951, specializoval se na moderní světovou estetiku, zvláště československou; obhájil kandidátskou dosertaci *Příspěvky ke genezi teorie významu v české strukturalistické estetice* (1961) a jako docent se habilitoval prací *Studie k problémům integrace a systémovosti v moderní české estetice* (1964).

Susovy badatelské zájmy a stejně tak okruhy publicistické činnosti byly již od počátků velmi široké, obdobně i působení pedagogické. Přednášel a vedl semináře z obecné estetiky, uměnovědy a kritiky, včetně úvodu do marxistické estetiky, moderní české estetiky a kritiky (se zvláštním důrazem na strukturalismus, ale se zájmem rovněž o prestrukturalismus, jak o obojím ještě bude řeč), dále o výstavbě uměleckého díla. levé avantgardě (s vyhraněným zájmem o poetismus, surrealismus a osobnost Karla Teiga), F. X. Šaldovi, estetické výchově, o sémantice a teorii informace, výběrové semináře literární. Sus přitom vůbec nebyl estetikem katedrovým, oním typem krasoducha, za jakého sám považoval třeba Josefa Durdíka. Toho si však, byť byl podle Suse omezený svým herbartismem a krasoduchou rétoričností, vážil jako jednoho z těch, kdož patřili k významným osobnostem české estetiky 19. století. A tak Sus přednášku o Durdíkovi koncipoval jako nutný předstupeň k hlubšímu poznání dějin české estetiky, jež byly podle něho hodnotově dovršeny strukturalismem.

Ještě širší bylo zaměření Susovy publicistické činnosti. Od poloviny padesátých let publikoval Oleg Sus četné zásadní studie a stati, ale také eseje, recenze, glosy, polemické výpady, zamyšlení i menší příspěvky z estetiky, filozofie, teorie a historie literatury (zvláště kritiky) i kultury, teorie umění, zabýval se problematikou humoru a satiry v literatuře a vůbec v umění; nechyběly ani příspěvky z různých oblastí hudby, divadla, výtvarného umění, filmu a fotografie. Zprvu publikoval hlavně ve sbornících prací brněnské filozofické fakulty (řady filozofické, uměnovědné a literárněvědné), později ve sbornících dalších, českých i slovenských a zahraničních, v časopisech „Česká literatura“, „Slovenská literatúra“, „Filozofickém časopise“, „Estetice“ a jiných odborných periodikách, v mnoha časopisech literárních, hlavně v „Hostu do domu“, v „Indexu“ (1968–1969, v té]to době jako šéfredaktor tohoto w Brně obnoveného a poté zastaveného časopisu navazující na merzivélečnou tradici mahenovskou a václavkovskou), ve „Vědě a životě“ (zde tiskl do roku 1971 a byl členem redakční rady a externím redaktorem tohoto časopisu Socialistické akademie vycházejícího „novinách“, rovněž v Brně), dole v „Kultuře“, „Kulturnom živote“, „Literárních listech“ (v období 1968–1969) a taktéž v četných denících, například v brněnské „Rovnosti“ (zde byl v šedesátých letech sžíravým kritikem pokleslých literárních žánrů i žánrů stojících v té době na výsluní, například krimi a sci-fi).

Jestliže na konci padesátých let a v první polovině následujícího desetiletí publikoval Sus množství vynikajících analytických studií v revních a casopi-

sech literárněvědných a filosofických ve druhé polovině šedesátých let směřoval k syntézám, v nichž uplatnil svoje mnohostranné a hluboké znalosti estetické, filozoficko-historické a teoreticko-kritické; intenzita jeho přispívání do kulturních periodik a denního tisku se přitom nijak nezmenšila. Ostatně dokladem syntetizačních snah je již v roce 1963 soubor Susových studií zasvěcených otázkám humoru a satiry a vydaných knižně pod názvem *Metamorfózy smíchu a vzteku* (Brno, 2. vydání 1965). Rok poté editoval soubor statí brněnských teoretiků a kritiků *Cesty k dnešku* (Brno 1964 v edici „Hosta do domu“, kterou řídil; vyšla v ní roce 1968 i knížka Václava Černého *Co je kritika a k čemu je na světě*), Sus sám přispěl do *Cst k dnešku studií Od moudrosti k ironii humoru* věnovanou básnické tvorbě svého přítele a šéfredaktora „Hosta do domu“ Jana Skácela.

V průběhu let 1967–1971 připravil Olg Sus k tisku hned tři své práce, plody vrcholného tvůrčího období, významné podněty především k dějinám české estetiky a teorie umění. Z nich dvě byly dokonce již připraveny k tisku, autor provedl stránkové korektury, leč sazba byla rozmetána. V dnes již neexistujícím pražském vydavatelství Sympozium měla s vročením 1970 vyjít kniha *Estetické problémy pod napětím*. Obsahovala studie k problematice meziválečné české avantgardy, přičemž Sus nově razil pojem avantgardního antropologismu a zabýval se mimo jiné otázkou sváru mezi tradicí a moderností v české levé avantgardě (v poetismu Bedřicha Václavka; Kurtem Konradem a Václavkem se z českých meziválečných marxistických kritiků zabýval jako jedinými a to při jiných příležitostech). Kromě poslední studie *Úvod do paradoxů nezbytnosti* (neboli *Umění fungující před andělem dějin*), což byl přepracovaný Susův doslov ke knize Ernsta Fischera *O nezbytnosti umění* vydané v českém překladu (Praha 1967), zařadil Oleg Sus do tohoto svazku přepracované práce publikované před v českých anebo slovenských časopisech anebo sbornících. Takto koncipoval také knihu *Geneze sémantiky hudby a básnictví* opatřenou podtitulem *Dvě studie o Otakaru Zichovi*, která měla vyjít v edici Hudební rozhledy pražského nakladatelství Supraphon s vročením 1972. Šlo o dvě rozsáhlé studie rovněž předtím již publikované. První se jmenovala *Geneze sémantiky umění ve škole Otakara Hostinského (Otokar Zich a teorie významové představy)*, druhá *Hudba a poezie v psychologické sémantice Otakara Zicha (Z dějin konkrétního formalismu)*. Je tedy zřejmé, že důraz zde byl položen na O. Zicha jakožto na předchůdce českého strukturalismu a vůbec na prestrukturální linii české estetiky, na jejímž samém začátku byla osobnost Zichova učitele O. Hostinského, stojícího ovšem zároveň a výrazněji na pólu estetického realismu.

Obě nevydané publikace jsou dokladem Susových hlubokých znalostí české estetiky předavantgardního i avantgardního období. Zvláště *Geneze sémantiky* je prací velmi kompaktní, široce založenou a dává podněty jak pro dějiny estetiky, tak pro sémantická bádání. Susův zájem o prestrukturální linii české estetiky, konkrétně o dílo a osobnost O. Zicha, se pak uplatnil také na počátku druhé poloviny sedmdesátých let. Tehdy vznikala studie *Průkopník*

české strukturně sémantické divadelní vědy (*Psychosémantika a divadelní umění*), jež pak vyšla jako obsáhlá předmluva k Zichovu stěžejnímu dílu *Estetika dramatického umění. Teoretická dramaturgie*, vydaného česky ve Spolkové republice Německo (edice *Analecta Slavica*, Würzburg (1977) poprvé od původního editování v Československu (1931).

Třetí soubor svých studií, jehož podkladem byly rovněž práce publikované předtím v časopisech a sbornících, zadal Oleg Sus centrálnímu pražskému nakladatelství Československý spisovatel; ani tento soubor se nedočkal vydání. Na rozdíl od předchozích připravovaných publikací šlo v tomto případě o studie a eseje spíše filozoficko-teoretické a obecně uměnovědné, než o esteticko-historické; respektive šlo o práce směřující víc k problémům současné literatury a umění (studie sartrovska, ale na druhé straně — z těch historických — práce o G.W.F. Heglovi). Aktuální je třeba studie, v níž rozbor prvních dramat Václava Havla stal se pro autora příležitostí k obecnějším úvahám o sémantice uměleckého díla. Základní je tu závěrečný esej *Bod a pole* titulem *Bez bohů geneze?*; podle tohoto podtitulu se měla jmenovat celá kniha. V tomto eseji — ale vůbec v celém souboru — najdeme některé styčné body se zaměřením Susových prací ze sedmdesátých let. Z osobních kontaktů s Olegem Susem vím, že esej *Bod a pole* uplatnil se v posledních letech jeho života jako výchozí prostor ke koncipování rozsáhlé, nedokončené studie *Co zniká a co trvá, co se vyvíjí a nevyvíjí* určené k otištění v zachrniči (česky publikovaná posmrtně v časopise „Host“, Brno 1990, předtím v připomenutém strojopisném sborníku *Památce Olega Suse*). V ní se předmětem analýzy a zároveň terčem kritiky stal onen způsob „dialektického myšlení“, podle něhož „všechno souvisí se vším“. Ale ještě víc poučka dialektického materialismu o „nezvratném“ směřování vývoje wpřed a další filozofické a historicko-teoretické vulgarizace, jež se nejednou prosazovaly i v literárněvědné práci. Stojí za připomenutí, že kromě jiných autorů se zde Sus opírá i o některé sentence Stanislava Lema.

Nikoli jen v navaznosti na uvedeného polského prozaika chci aspoň připomenout, že velkou autoritou byl pro Suse také polský estetik Roman Ingarden, z dalších třeba Maďar Györgé Lukács. V první řadě usiloval však jít po stopách nejvýznamnějšího teoretika českého strukturalismu a vůdčí osobnosti Pražského lingvistického kroužku Jana Mukařovského; svědčí o tom i množství studií, které Mukařovskému a vůbec strukturalismu věnoval. Ve studii *Co vzniká a co trvá* využil například některých poznatků o vývoji jak se uplatňuje v literární historii, vyslovených Mukařovského žákem Felixem Vodičkou. Silně na Suse zapůsobily i podněty z díla dalšího člena Pražského lingvistického kroužku Romana Jakobsona, ruského lingvisty působícího na brněnské filozofické fakultě i na dalších místech Československa před rokem 1938. Pokud se týká jeho vlastního učitele, Sus podněty M. Nováka estetiky i teortiky umění vždy uznával, i když s ním od konce šedesátých let v lecčems nesouhlasil — včetně například výkladu vývojové linie dějin české estetiky a přístupů k problematice hodnot a hodnocení v kritice. V tomto směru se

příkláněl spíš k názorům Václava Černého. Patří k Susovým zásluhám, že se český čtenář mohl v „Hostu do domu” šedesátých let setkat s některými články tohoto do té doby umlčovaného kritika a teoretika. S V. Černým udržoval Sus korespondenční styk i v sedmdesátých letech. Ještě bohatší byla Susova korespondence, tento badatelský kontakt „na dálku” s lidmi, kteří mu byli generačně i názorově bližší. Z nich jmenujme aspoň Miroslava Červenku, Milana Jankoviče a Jiřího Opelíka z literárních vědců, z estetiků Květoslava Chvatíka, z filozofů Roberta Kalivodu a od konce sedmdesátých let Josefa Zumra; tím ovšem výčet zdaleka nekončí. Stejně jako v případě Susovy zahraniční korespondence nešlo jenom o výměnu dopisů, nýbrž také knih, separátů časopisů a hlavně o zaslání příspěvků k případnému publikování – ale také i jenom k vzájemnému posouzení. Susovy kontakty s osobnostmi, katedrami vyšopkých škol i vědeckými institucemi v mnoha zemích světa měly tak větší objem a hloubku, než tehdejší omezené a jedním směrem zaměřené zahraniční styky českých oficiálních literárněvědných institucí.

Není ovšem cílem tohoto příspěvku vysledovat, kdo všechno na Suse názorově působil. Bylo těch osobností jistě ještě víc, než jsem vyjmenoval. Leč vlivu autorit nepodléhal Sus nihdy natolik, aby ztratil vlastní vědeckou tvář a charakter. Sus velmi podrobně poznal práce široké plejády filozofů, estetiků a literárních historiků a kritiků; také v tomto směru byl mnohostranný. Jako estetik, ale též jako historik umění byl v mnohém poučen například německou klasickou filozofií, znal dobře Kanta i Hegla, jako historik umění byl naladěn protipozitivisticky a více si vážil rozvětveného, byť nejednotného duchovědného směru bádání. Ale jestliže třeba někdo z jeho žáků tendenčně anebo z věcného hlediska chybně vykládal kterékoliv dílo, směr nebo osobnost, Sus ho vždy rázně opravil. Ctil totiž vždy přesnost a správnost myšlení i vyjadřování.

Nechybějí ani názory, že jestliže byl někdo v Čechách šaldovským typem kritika, nikoli ovšem jen jedním z epigonů největšího českého kritika, byl to právě Sus. Jako jeden z mála těch, kdož se důkladně zabývali historií české kritiky, onoho „myšlení o literatuře”, Sus několika svými články zásadně přispěl k hlubšímu poznání díla F. X. Šaldy. Takto lze charakterizovat třeba jeho studii ze sborníku k dvojímu šaldovskému jubileu v roce 1967 (sto let od narození, třicet let od smrti), v níž se vrátil k Šaldovu vstupu do české literatury v devadesátých letech 19. století a s analytickou přesností rozebral kořeny Šaldova symbolismu-syntetismu z období jeho stati *Synthetismus v novém umění* (1892) ve vztahu k německým duchovědným teoriím. Podětné jsou rovněž Susovy studie o F. X. Šaldovi a T. G. Masarykovi jakožto dvou klíčových osobnostech moderní české kultury. A šaldovským typem kritika nebyl Sus z toho důvodu, že jeho příspěvky měly obdobný patos a myšlenkový říz jako příspěvky Šaldovy, nýbrž hlavně proto, že byl kritikem stejně neupršeným, leckdy dokonce až šízravě posměvačským. Vždy však šlo o kritické soudy podložené hlubokou znalostí problematiky. Stejně jako F. X. Šalda, ale také Václav Černý anebo i Bedřich Václavek pokládal Sus kritiku

a všechnu ostatní literární práci za tvorbu. Tomuto cíli se nepronevěřil ani ve svých menších a leckdy jen okrajových článích zvláště pro „Hosta do domu”. Právě jimi — a vůbec svou novinářskou osobistostí v „Hostu” — zapsal se do povědomí širší kulturní veřejnosti výrazněji než svým působením na fakultě a ve vědecké sféře.

Svou publicistickou a vědeckou osobitost neztratil Oleg Sus ani po roce 1970, v kulturně-politickém klimatu nepříliš příznivém svobodě ducha. Jako kritik, teoretik a estetik, především však jako novinář byl vždy spjat s brněnským prostředím, v němž od dětství vyrůstal a které jen nerad opouštěl. Troufám si ale tvrdit, že rozměry jeho ducha přesahovaly československé podmínky. A kromě toho nikoli náhodou — třebaže psal česky a ne slovensky — mělo jeho dílo český i slovenský rozměr; mám na mysli Susovu dlouholetou, řekl bych přímo publikační explozi, v českých i slovenských periodikách. Patřil k velkým osobnostem vzešlým z poměrů jen těžce se vymaňujících z regionalismu: breňenského, jde-li o to nějak ho pojmenovat. Leč takového — alespoň jak ho chápal Sus a jak to dokládá „Host do domu” —, který si získal respekt mezi Čechy, Moravany i Slováky. Jako syn ruského emigranta z rodiny kubánských kozáků a matky zrozené a žijící na Moravě získal Oleg Sus československé státní občanství až v roce 1948. Snad i z tohoto „znamení zrodu” plynul jeho nadhled nad žabomyší spory, v nichž se někdy utápějí i „ryzí” české povahy. Právě českou (i moravskou) faleš, malost a nedůslednost a na druhé straně užvaněnost Sus nenáviděl a tepal. Zároveň dovedl rozeznat, kde a v čem spočívá síla českého ducha, vážil si velkých osobností českých dějin, nejen literárních; třebaže při jejich určování uplatňoval kritéria ne zrovna běžná. Sám měl, přes výbušnost své povahy a leckdy doslova „metafyziku smíchu a vzteku” v sobě, ryzí charakter; byt skrývaný pod maskou. I v tomto ohledu si proto maně musíme připomenout F. X. Šaldu a jeho požadavek kritiky (a kritika) jako „karakteru”.